Door Els Hansen

Portret van een Javaanse baboe

In 1921 zoekt de pas getrouwde kunstenares Wilhelmine Carbin-Gips een model voor een portret. Haar echtgenoot vraagt een Indisch kindermeisje om voor haar te zitten.

Het Portret van een Javaanse baboe in driekwart profiel door Wilhelmine Carbin-Gips uit 1921. Particuliere collectie

‘De baboe behoort in het Haagsche stadsbeeld. Er zijn buurten van den Haag waar men zoo gewend is aan het passeeren van baboes met en zonder kinderen dat men ze, indien ze plotseling mochten verdwijnen, bepaald missen zou. Er is geen stad ter wereld waarin de loopjongens van kruideniers en slagers zoo gewend zijn geraakt aan de dagelijksche conversatie met Aziaten als den Haag,’ aldus journalist Herman Salomonson in het tijdschrift *De Indische Verlofganger* in 1933. In de schilderkunst van de jaren twintig en dertig bood het hele scala van rangen en standen van bourgeois tot arbeider stof tot inspiratie, maar een typisch Haags trekje is de belangstelling voor het portretteren van niet-Europeanen en dan met name Javanen. Werden zij voorheen vaak uitgebeeld als karikaturale typen, nu ging men hen meer zien als medeburgers.
Een van deze portretten heeft furore gemaakt en doet dat tot op de dag van vandaag. Het gaat om een portret van een Javaanse baboe of kindermeisje dat werd vervaardigd door de Haagse kunstenares Wilhelmine Carbin-Gips.

Esoterische belangstelling

Wilhelmine Gips werd in 1897 geboren in het bij Delft gelegen dorpje Vrijenban. Haar vader, Bram Gips, was schilder en sierkunstenaar en behoorde tot de grondleggers van de Delftse art nouveau. Daarnaast was hij hoogleraar bij de afdeling bouwkunde aan de Polytechnische School in Delft. In 1905 verhuisde het gezin naar Den Haag waar Gips in datzelfde jaar de gedenknaald voor koningin Emma op het Regentesseplein ontwierp.
Wilhelmine volgde haar opleiding aan de Haagsche Teekenacademie, de latere Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten. In privélessen bij haar academieleraar David Bautz specialiseerde zij zich daarna in het portretteren. In 1920 trouwde zij met de veertien jaar oudere marineofficier Louis Carbin. Carbin was in 1883 in Suriname geboren, maar al op vierjarige leeftijd was hij na de scheiding van zijn ouders met zijn moeder – dochter van de bekende modernistische dominee J.C. Zaalberg – naar Den Haag vertrokken. Na jaren als cartograaf bij de Koninklijke Marine in zowel West- als Oost-Indië gediend te hebben, koos hij in 1920 voor een baan aan wal bij de Dienst der Hydrografie in Den Haag.

Carbin kwam er voor uit dat het hem moeite kostte om niet zijn meesterstoon aan te slaan

Toen hij met Wilhelmine trouwde had Carbin al een aantal verhalenbundels en romans gepubliceerd. In zijn literaire oeuvre gaf hij duidelijk blijk van een esoterische belangstelling. Het was dan ook op zijn instigatie dat het echtpaar zich in 1931 aansloot bij de soefibeweging.
Wilhelmine en Louis hebben samen in Den Haag op verschillende adressen gewoond totdat in 1934 bij Carbin tuberculose werd geconstateerd. In de hoop op herstel vertrokken zij datzelfde jaar naar Menton aan de Franse Rivièra.
Na de dood van haar man in 1945 bleef Wilhelmine daar tot 1956 wonen alvorens zij repatrieerde. Na een driejarig verblijf met haar zuster in Den Haag verhuisde zij in 1959 naar Oosterbeek, waar zij in 1975 is overleden.

Doorgangshuis voor bedienden

Haar Haagse jaren vormden voor Wilhelmine de meest productieve tijd. In die periode tekende en schilderde zij tal van portretten. In 1924 werd zij lid van Pulchri Studio en in 1931 sloot zij zich tevens aan bij de Amsterdamse kunstenaarsvereniging De Brug. Haar figuurstukken tonen kenmerken van de toentertijd populaire kunststroming van de Nieuwe Zakelijkheid. In dergelijke sociaal-typische portretten lag de nadruk niet zozeer op de individualiteit van het model, als wel op kenmerken die typerend werden geacht voor een beroeps- of bevolkingsgroep.
Dat is duidelijk te zien in het portret van een robuuste Scheveningse vissersvrouw en ook in het dubbelportret *De IJdele Zusters*. Het waren deze werken die in 1933 de aandacht trokken tijdens haar solotentoonstelling in de befaamde Kunstzaal Kleykamp aan de Scheveningseweg. Het portret van de Scheveningse was een jaar eerder al gebruikt voor een kunstkalender van de Haagse uitgeverij J. Philip Kruseman. Op het blad van de maand maart stond onder de afbeelding van de tekening ook een foto van Wilhelmine waarop zij hetzelfde art deco-sjaaltje draagt als op een zelfportret van 1927.
Keren we terug naar 1921. Wilhelmine was een half jaar getrouwd en zocht een vrouwelijk model om voor haar te komen poseren. In de omgeving van het Statenkwartier waar het echtpaar woonde, was de Indische gemeenschap ruimschoots vertegenwoordigd. Het is dan ook niet vreemd dat zij haar oog liet vallen op een Indisch model. Gezien zijn ervaring in de tropen mogen we wel »

»

De tweede tekening van de Javaanse baboe, boekdruk van kopercliché. Particuliere collectie

aannemen dat het Carbin is geweest die zich tot een van de doorgangshuizen van Indische bedienden heeft gewend met de vraag of een 'inlandse' wat bij wilde verdienen door model te komen zitten. Mogelijk had Carbin aangebeld bij huize Persinggahan (Pleisterplaats) aan de Van Boetzelaerlaan 2. Dit tehuis was in 1919 geopend en werd bewoond door tal van zogenaamde 'zeebaboes'. Dat waren kindermeisjes die heen en weer reisden tussen hun thuisland en Nederland. Het waren dikwijls bedienden die met een familie naar ons land waren gekomen, maar op zoek waren naar een andere werkkring of naar een familie die terugkeerde naar Indië.

Ongemakkelijk

Gedurende drie dagen in januari 1921 poseerde een Javaanse vrouw – we kennen haar naam niet – voor Wilhelmine. De sessie leverde niet alleen een tweetal markante portretten op, maar tevens een verhaal van Carbin dat hij onder de titel 'Maar een lijfmeid' in het najaar van 1921 publiceerde in *Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift*. In zijn literaire schets gaf de schrijver niet alleen een beeld van de artistieke werkwijze van Wilhelmine, maar ook van de verschillende manieren waarop hij en zijn echtgenote zich ten opzichte van het model opstelden.

Het was een winterse dag toen de Javaanse op Frankenstraat 11 aanbelde bij het huis van de Carbins. De kennismaking verliep aanvankelijk ongemakkelijk. Het begon er al mee dat Carbin als tolk moest optreden, want Wilhelmine kende geen Maleis, terwijl de Javaanse geen woord Nederlands sprak en bovendien niet wist wat nu eigenlijk de bedoeling was. De directeur van het Indische doorgangshuis had haar voorgehouden dat zij vóór zij weer scheep ging naar Indië goed geld kon verdienen met wat werk: '*doedoek sadja!*' (enkel maar zitten).

Carbin kwam er eerlijk voor uit dat het hem als '*toean blanda*' moeite kostte om tegenover de Javaanse niet zijn meesterstoon aan te slaan. Van jongs af had hij geleerd dat *familiarity breeds contempt*. Alleen de term 'lijfmeid' in de titel van zijn artikel gaf al aan dat hij de Javaanse eigenlijk meer als een soort van lijfeigene beschouwde. Maar vanaf het moment dat hij zijn hielen had gelicht, groeide er een band tussen de kunstenares en haar model. In de avond deed Wilhelmine hem opgetogen verslag van de zittingen en dat het haar steeds beter lukte de 'bedienden-

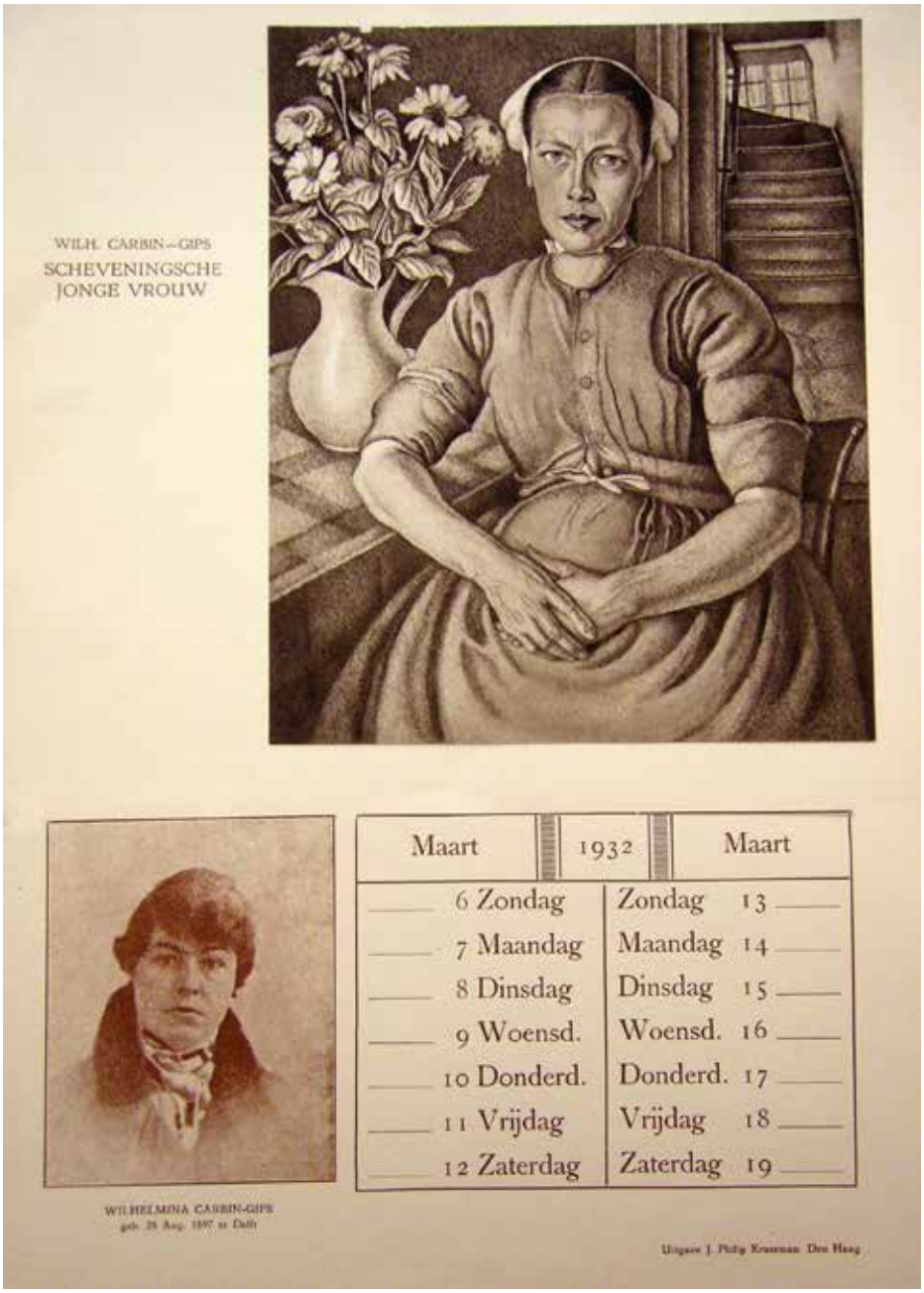

Het *Kalenderblad* van maart 1932 met het *Portret van een Scheveningse vissersvrouw* en een foto van W. Carbin-Gips.

plooi' van de baboe te laten wijken. Carbins artikel, maar vooral het daarbij geplaatste portret in driekwart profiel van de Javaanse, bleef niet onopgemerkt. In *De Hollandsche Revue* werd het portret uitbundig geprezen. Het was niet alleen 'technisch buitengemeen knap', maar ook 'naar expressie zeer zielkundig'.

Overgrote schroom

Teneinde zijn echtgenote als kunstenares bekend te maken, liet Carbin het niet bij het publiceren van zijn verhaal over de lijfmeid. Van het tweede portret, dat en face was getekend, liet hij op eigen kosten door de gerenommeerde Haagse boek- en plaatdrukkerij Mouton & Co een kopercliché maken. Mogelijk zijn er »

» drukken van verkocht tijdens de eerste tentoonstelling die Wilhelmine hield in oktober 1921. Deze expositie vond plaats in de bekende kunsthandel De Zonnebloem in de Bazarstraat, die werd gedreven door sierkunstenaar, glasontwerper en keramist Cornelis de Lorm.
Hier liet Carbin het in zijn rol als promotor niet bij. Omstreeks dezelfde tijd benaderde hij de directeur van de Wereldbibliotheek, Leo Simons, met de vraag of deze wellicht mogelijkheden zag het werk van zijn echtgenote verdere bekendheid te geven. 'Het is niet zozeer geldelijk gewin als wel belangstelling en waardering, die ik voor het zielswerk zoek, van mijn vrouw, wier overgrote schroom haar vaak doet terugschrikken voor wat iedere beginnende artieste nodig heeft en au fond toch weer verwacht: publicatie!,' aldus Carbin in een brief aan Simons.
Naar het zich laat aanzien heeft Simons een bezoek gebracht aan de tentoonstelling van Wilhelmine, want Carbin bedankte hem voor de betoonde belangstelling. In elk geval toonde de uitgever interesse om een reproductie van het driekwart portret op te nemen in zijn tijdschrift *Leven en Werken*. Dat de tekening al was verschenen in *Elsevier's Maandschrift* hoefde volgens Carbin geen bezwaar te zijn, want, zo liet hij Simons weten: 'de publicatie in Elzevier [deed] al vraag naar ons ontstaan naar de oorspronkelijke tekening terwijl de tournée van dit blad in Indië middels sociëteiten en leestrommels m.i. wel meer vraag zou kunnen doen ontstaan terwijl veelal Indische mensen door de typering sterk getroffen zijn.'

Zelfportret van Wilhelmine uit 1927, waarop ze hetzelfde art deco-sjaaltje draagt als op de foto in het Kalenderblad. Particuliere collectie

Reproducties

Bovendien gaf Simons aan Carbin het advies om eens contact op te nemen met het atelier van Willem van Meurs. Deze Van Meurs was samen met de literator Frederik van Eeden een van de oprichters geweest van de idealistische leefgemeenschap Walden in Bussum. Hij was niet alleen actief als handelaar in oosterse kunst, maar tevens de grondlegger van de Haarlemse firma W. van Meurs.
Dit bedrijf werd befaamd om de productie van zogeheten isografie. Dat is een geraffineerde fotografische methode om tekeningen, houtsneden en etsen te publiceren. De firma, die het alleenrecht op deze facsimile's bezat en haar procedé geheim hield, drukte het kunstwerk altijd in het oorspronkelijke formaat. De drukken werden voorzien van een Van Meurs-merkteken en konden niet of nauwelijks van het origineel worden onderscheiden.
Isografieën van potloodtekeningen waren soms dermate 'echt', dat de lijntjes konden worden uitgegumd. Een kunstenaar die met graagte gebruik maakte van deze nieuwe reproductietechniek was Jan Toorop. Diens fotoreproducties werden met de hand ingekleurd en door de kunstenaar van zijn handtekening voorzien, waarna zijn zeer gewilde tekeningen met groot succes in de handel werden gebracht.
In 1922 nam de Wereldbibliotheek in haar serie isografieën de reproductie op van Wilhelmines crayontekening van de Javaanse baboe. De uitgeverij bracht de kunstreproductie op de markt voor een verkoopprijs van vijftien gulden. Wilhelmine ontving een gulden per verkocht

De IJdele Zusters, tekening conté in zwart en bruin door Wilhelmine uit 1930.
Particuliere collectie

exemplaar. In 1930 werd dit driekwart portret van de Javaanse baboe door de uitgeverij nogmaals afgedrukt in haar tijdschrift *Leven en Werken. Maandblad voor meisjes en vrouwen,* dit keer als illustratie bij een kort artikel onder de titel 'Javaansche vrouw' door Carbin. De isografie bleef nog steeds verkrijgbaar.

Anton Heyboer

In welke oplage de kunstplaat van de baboe verspreid is, is onbekend, maar dat hij ruime bekendheid heeft gekregen is duidelijk. Nog niet zo lang geleden kwam hiervan een wel heel sterk staaltje aan het licht. In 2022 bracht het Haagse Kunstmuseum een overzichtstentoonstelling van de legendarische kunstenaar Anton Heyboer. Wie schetste mijn verbazing toen ik op die expositie de Javaanse baboe terugzag.
Mijn verwondering sloeg om in regelrechte verbijstering toen ik ontdekte dat Heyboer de baboe had gekopieerd en er ongegeneerd zijn handtekening onder had gezet. Het museum presenteerde het werk als een originele Heyboer en dat terwijl Anton nog geboren moest worden toen Wilhelmine de Javaanse portretteerde. Het heeft me nog de nodige moeite gekost om de directie van het Kunstmuseum te bewegen het bijschrift bij het portret aan te passen.

Els Hansen publiceerde in 2014 ***Wilhelmine Carbin-Gips, kunstenares 1897-1975.***

In het septembernummer van *Haagse Historie* uit 2020 staat een artikel over Huize Persinggahan. Via de QR-code kunt u het verhaal teruglezen.

Via de tweede QR-code is de documentaire *Ze noemen me Baboe* van Sandra Beerends te bekijken, waarin uit verschillende verhalen de levensloop van een fictieve zeebaboe wordt gereconstrueerd.